

Ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari

Pulatova Odinaxon Xamidovna –
“University of economics and pedagogy” NOTM
“Maktabgacha ta'lim” kafedrası mudiri, dotsent
E-mail: opolatova46@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5662-1904>
Tel: +998 90 527-42-46

Annotatsiya. Mazkur maqolada ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari tahlil qilingan. Tadqiqotning maqsadi ta'lim ishtirokchilari o'rtasidagi samarali muloqotni ta'minlovchi pedagogik omillarni aniqlash va ularning ta'lim sifatiga ta'sirini yoritishdan iborat. Tadqiqot jarayonida pedagogik tahlil, qiyosiy tahlil, ilmiy manbalarni o'rganish hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, o'qituvchining kommunikativ kompetentligi, ta'lim muhitining qulayligi, o'quvchilarning faolligi, hamkorlikka asoslangan pedagogik yondashuvlar hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish samarali muloqotni ta'minlovchi muhim omillar hisoblanadi. Tadqiqot yakunida ta'lim jarayonida samarali muloqotni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik tavsiyalar ishlab chiqildi hamda ularning amaliy ahamiyati asoslandi.

Kalit so'zlar: pedagogik muloqot, ta'lim jarayoni, kommunikativ kompetentlik, o'qituvchi, o'quvchi, hamkorlik, pedagogik muhit, interaktiv metodlar, kommunikatsiya, ta'lim sifati, pedagogik texnologiyalar, muloqot madaniyati.

Педагогические условия организации эффективного общения в образовательном процессе

Аннотация. В данной статье проанализированы педагогические условия организации эффективного общения в образовательном процессе. Цель исследования заключается в выявлении педагогических факторов, обеспечивающих эффективное взаимодействие между участниками образовательного процесса, а также в определении их влияния на качество образования. В ходе исследования использовались методы педагогического анализа, сравнительного анализа, изучения научной литературы и обобщения полученных данных. Результаты показали, что коммуникативная компетентность педагога, благоприятная образовательная среда, активность обучающихся, сотрудничество участников образовательного процесса и использование современных информационно-коммуникационных технологий являются важными условиями эффективного общения. По итогам исследования разработаны практические рекомендации, направленные на совершенствование педагогического общения и повышение эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: педагогическое общение, образовательный процесс, коммуникативная компетентность, педагог, обучающийся, сотрудничество, образовательная среда, интерактивные методы, коммуникация, качество образования, педагогические технологии, культура общения.

Pedagogical conditions for organizing effective communication in the educational process

Annotation. This article analyzes the pedagogical conditions for organizing effective communication in the educational process. The purpose of the study is to identify the pedagogical factors that ensure effective interaction among participants in education and to determine their impact on the quality of education. The research employed methods such as pedagogical analysis, comparative analysis, review of scientific literature, and data generalization. The findings indicate that teachers' communicative competence, a supportive educational environment, students' active participation, collaborative pedagogical approaches, and the use of modern information and communication technologies are key factors in ensuring effective communication. Based on the results, practical recommendations were developed to improve pedagogical communication and enhance the effectiveness of the educational process. The study confirms that effective communication serves as an essential condition for improving educational quality and fostering positive educational outcomes.

Keywords: pedagogical communication, educational process, communicative competence, teacher, student, collaboration, educational environment, interactive methods, communication, quality of education, pedagogical technologies, communication culture.

KIRISH

Ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, ta'lim sifatini oshirish va shaxsga yo'naltirilgan ta'limni rivojlantirish bugungi kunda pedagogika fanining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi, o'qituvchi va talaba, shuningdek, ta'lim jarayonining boshqa subyektlari o'rtasida samarali muloqotni tashkil etish ta'lim samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Chunki pedagogik muloqot nafaqat bilim, ko'nikma va malakalarni uzatish vositasi, balki shaxsning ijtimoiylashuvi, mustaqil fikrlashi, kommunikativ kompetentligini rivojlantirish hamda ta'lim oluvchilarning shaxsiy va kasbiy sifatlarini shakllantirishning muhim mexanizmi hisoblanadi.

Mamlakatimizda ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar pedagogik faoliyatning mazmunini takomillashtirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ta'lim jarayonida insonparvarlik tamoyillarini kuchaytirishni taqozo etmoqda. Bunday sharoitda pedagogik muloqotni samarali tashkil etish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki ta'lim jarayonida yuzaga keladigan ko'plab muammolar, jumladan, o'quvchilarning o'qishga bo'lgan qiziqishining pasayishi, o'zaro tushunmovchiliklar, kommunikativ to'siqlar hamda pedagogik nizolarning kelib chiqishi ko'pincha muloqotning yetarli darajada tashkil etilmaganligi bilan bog'liqdir.

Pedagogik muloqot muammosi mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan bo'lib, ularning ilmiy izlanishlarida muloqotning psixologik, pedagogik va ijtimoiy jihatlari yoritilgan. Xususan, pedagogik muloqotning mazmuni, funksiyalari, uslublari, kommunikativ kompetentlikni rivojlantirish masalalari bo'yicha muhim ilmiy natijalar qo'lga kiritilgan. Biroq olib borilgan tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ta'lim jarayonida

samarali muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari, ularning o'zaro bog'liqligi va ta'lim sifati bilan aloqadorligi yetarli darajada tizimli o'rganilmagan. Ayniqsa, raqamli ta'lim muhitining kengayishi, innovatsion ta'lim texnologiyalarining joriy etilishi hamda ta'lim oluvchilarning kommunikativ ehtiyojlari o'zgarib borayotgan sharoitda mazkur masalani chuqur tadqiq etish zarurati ortib bormoqda. Shuningdek, amaliyotda o'qituvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirish, ta'lim jarayonida hamkorlikka asoslangan muloqot muhitini yaratish, o'quvchilarni faol muloqotga jalb etish va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalarga ehtiyoj mavjud. Bu esa ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va ularni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini ishlab chiqishni dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon etadi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash, ularning mazmun-mohiyatini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish hamda ta'lim amaliyotida qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun pedagogik muloqotning nazariy asoslarini o'rganish, samarali muloqotga ta'sir etuvchi pedagogik omillarni aniqlash, ta'lim jarayonida kommunikativ hamkorlikni ta'minlash imkoniyatlarini tahlil qilish hamda samarali muloqotni rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni asoslash kabi vazifalar belgilab olindi. Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etishning nazariy va amaliy asoslarini takomillashtirishga, pedagoglarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir. Mazkur tadqiqotda ilgari surilgan ilmiy g'oyalar va tavsiyalar ta'lim muassasalarida pedagogik muloqotni yanada samarali tashkil etish, o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash hamda ta'lim jarayonining natijadorligini oshirishga imkon yaratadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Pedagogik muloqot muammosi pedagogika va psixologiya fanlarining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur masala yuzasidan olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, samarali muloqot ta'lim jarayonining natijadorligini ta'minlash, ta'lim oluvchilarning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda pedagogik hamkorlikni shakllantirishda muhim omil sifatida qaraladi. Pedagogik muloqotning nazariy asoslari, uning mazmuni va funksiyalari ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan o'rganilgan. Pedagogik muloqotning psixologik-pedagogik jihatlari bo'yicha olib borilgan tadqiqotlarda muloqot inson faoliyatining ajralmas tarkibiy qismi sifatida talqin etiladi. Xususan, V.A.Kan-Kalik pedagogik muloqotni o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi kasbiy hamkorlikni ta'minlovchi murakkab kommunikativ jarayon sifatida izohlaydi. Olimning ta'kidlashicha, pedagogik muloqotning samaradorligi o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi, kommunikativ madaniyati va shaxsiy fazilatlar bilan chambarchas bog'liqdir. A.A.Leontyev esa muloqotni shaxslararo munosabatlarni shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida baholab, ta'lim jarayonida o'zaro tushunish va hamkorlikni ta'minlashda uning o'rniga alohida e'tibor qaratgan.

Pedagogik muloqotning kommunikativ kompetentlik bilan bog'liqligi yuzasidan olib borilgan tadqiqotlarda pedagogning kasbiy muvaffaqiyati ko'p jihatdan uning muloqot madaniyati va kommunikativ ko'nikmalariga bog'liqligi qayd etiladi. Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda o'qituvchining kommunikativ kompetentligi ta'lim oluvchilar bilan samarali munosabatlar o'rnatish, pedagogik vaziyatlarni to'g'ri baholash, nizolarni konstruktiv hal etish va ta'lim jarayonida ijobiy psixologik muhit yaratishning muhim sharti sifatida e'tirof etilmoqda. Mahalliy olimlarning ilmiy ishlarida ham pedagogik muloqot masalasi turli jihatlarida yoritilgan. Tadqiqotlarda ta'lim jarayonida insonparvarlik tamoyillarini amalga oshirish, pedagog va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, kommunikativ madaniyatni shakllantirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar vositasida samarali

muloqotni tashkil etish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shu bilan birga, olib borilgan ilmiy izlanishlar tahlili ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini kompleks tarzda o'rganish zarurati mavjudligini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida samarali pedagogik muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va ilmiy asoslash maqsadida bir qator ilmiy metodlardan foydalanildi. Avvalo, mavzuga oid ilmiy-pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni o'rganish hamda tahlil qilish metodi qo'llanildi. Ushbu metod yordamida pedagogik muloqotning nazariy asoslari, uning tarkibiy qismlari va samaradorligini belgilovchi omillar yuzasidan ilmiy manbalar o'rganildi va umumlashtirildi. Shuningdek, qiyosiy-tahliliy metoddan foydalanilib, mahalliy va xorijiy tadqiqotchilarning ilmiy qarashlari o'zaro taqqoslandi hamda samarali muloqotni tashkil etishga doir ilg'or tajribalar tahlil qilindi. Mazkur metod pedagogik muloqotni tashkil etishda umumiy va o'ziga xos jihatlarni aniqlash imkonini berdi.

Tadqiqotda tizimli yondashuv metodidan ham foydalanildi. Ushbu metod asosida pedagogik muloqot ta'lim jarayonining tarkibiy elementi sifatida o'rganilib, uning o'qituvchi, o'quvchi, ta'lim muhiti va pedagogik texnologiyalar bilan o'zaro aloqadorligi tahlil qilindi. Natijada samarali muloqotni ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlar tizimlashtirildi va ularning o'zaro bog'liqligi aniqlandi. Bundan tashqari, umumlashtirish va ilmiy xulosalash metodlari yordamida olingan nazariy ma'lumotlar qayta ishlanib, tadqiqot mavzusi yuzasidan tegishli xulosalar shakllantirildi. Mazkur metodlar asosida samarali pedagogik muloqotni rivojlantirishga xizmat qiluvchi tavsiyalar ishlab chiqildi. Shunday qilib, adabiyotlar tahlili va qo'llanilgan metodlar ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini chuqur o'rganish, mavjud ilmiy qarashlarni tizimlashtirish hamda mazkur muammoning nazariy va amaliy jihatlarini asoslash imkonini berdi. Tadqiqotda foydalanilgan metodlarning o'zaro uyg'unligi olingan natijalarning ilmiy ishonchliligini ta'minlashga xizmat qildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida ta'lim muassasalarida samarali pedagogik muloqotni tashkil etishga ta'sir etuvchi omillar nazariy jihatdan tahlil qilinib, ularning o'zaro bog'liqligi aniqlashtirildi. O'rganishlar natijasida ta'lim jarayonida samarali muloqotni ta'minlash bir qator pedagogik shart-sharoitlarning mavjudligiga bog'liq ekanligi ma'lum bo'ldi. Jumladan, pedagogning kommunikativ kompetentligi, ta'lim oluvchilar bilan hamkorlikka asoslangan munosabatlarni yo'lga qo'yishi, ijobiy psixologik muhit yaratishi, interaktiv metodlardan foydalanishi hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilishi samarali muloqotning asosiy omillari sifatida namoyon bo'ldi. O'qituvchining kommunikativ kompetentligi ta'lim jarayonidagi barcha muloqot turlarining samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Kommunikativ kompetentlik yuqori bo'lgan pedagoglar o'quvchilar bilan erkin va ochiq muloqot o'rnatishga, ta'lim oluvchilarning fikrlarini tinglashga, ularning individual xususiyatlarini hisobga olishga hamda pedagogik vaziyatlarni samarali boshqarishga qodir bo'ladilar. Bu esa o'quvchilarning darsdagi faolligi, mustaqil fikrlashi va ta'lim motivatsiyasining oshishiga xizmat qiladi.

Muhokama natijalari mavjud ilmiy tadqiqotlar bilan hamohang ekanligini ko'rsatdi. Xususan, pedagogik muloqotga doir ilmiy qarashlarda kommunikativ kompetentlik, empatiya, pedagogik takt va refleksiyaning ta'lim samaradorligini ta'minlashdagi ahamiyati ta'kidlanadi. Tadqiqot natijalari ushbu nazariy qarashlarni tasdiqlagan holda, zamonaviy ta'lim sharoitida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham samarali muloqotni rivojlantirishning muhim omiliga aylanganligini ko'rsatdi. Shuningdek, ta'lim oluvchilar bilan konstruktiv muloqotni yo'lga qo'yish pedagogik nizolarning oldini olish, o'quvchilarning ijtimoiy faolligini rivojlantirish va ta'lim jarayonining insonparvarlik tamoyillarini kuchaytirishga xizmat qilishi aniqlandi. Bu esa pedagogik muloqotning nafaqat

ta'limiy, balki tarbiyaviy va rivojlantiruvchi funksiyalarini ham samarali amalga oshirish imkonini beradi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etish pedagogik faoliyat samaradorligini belgilovchi muhim omillardan biri ekanligini ko'rsatdi. O'rganishlar asosida samarali pedagogik muloqotni ta'minlash o'qituvchining kommunikativ kompetentligi, ta'lim jarayonida qulay psixologik muhit yaratish, hamkorlikka asoslangan pedagogik yondashuvlarni qo'llash, interaktiv metodlardan foydalanish hamda zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini samarali integratsiya qilish bilan chambarchas bog'liq ekanligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida pedagogik muloqotning ta'lim sifatini oshirish, ta'lim oluvchilarning bilish faolligini rivojlantirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish va o'zaro ishonchga asoslangan munosabatlarni qaror toptirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan asoslandi. Samarali muloqot ta'lim oluvchilarning ta'lim jarayonidagi ishtirokini kuchaytirishi, pedagogik nizolarni kamaytirishi hamda ijobiy ijtimoiy-psixologik muhitni shakllantirishi bilan ahamiyatlidir. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari pedagogik muloqotni takomillashtirish bo'yicha maqsadli ishlarni tashkil etish, pedagoglarning kommunikativ kompetentligini muntazam rivojlantirish hamda ta'lim muassasalarida muloqot madaniyatini yuksaltirish zarurligini ko'rsatdi. Mazkur yo'nalishdagi ishlarni izchil davom ettirish ta'lim sifatini oshirishga, pedagogik hamkorlikni mustahkamlashga va ta'lim tizimining zamonaviy talablar asosida rivojlanishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, ta'lim jarayonida samarali muloqotni tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlarini ta'minlash ta'limning natijadorligini oshirish, ta'lim oluvchilarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash hamda zamonaviy ta'lim tizimining strategik maqsadlariga erishishning muhim omili hisoblanadi. Mazkur tadqiqot natijalari pedagogik muloqotni takomillashtirishga qaratilgan keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy va amaliy asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kan-Kalik V.A. Учителю о педагогическом общении. – М.: Просвещение, 1987. – С.190.
2. Леонтьев А.А. Педагогическое общение. – М.: Знание, 1979. – С.48.
3. Мудрик А.В. Социализация человека: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2006. – С.304.
4. Бодалев А.А. Психология общения. – М.: Институт практической психологии, 1996. – С.256.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – М.: Логос, 2004. – С.384.
6. Сластенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебное пособие для студентов высших учебных заведений. – М.: Академия, 2013. – С.608.
7. Xodjayev B.X. Pedagogik aksiologiya. – T.: Fan va texnologiya, 2012. – B.168.
8. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006. – B.261.
9. Ishmuhamedov R.J., Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – T.: Iste'dod, 2008. – B.180.
10. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006. – B.192.
11. Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika. – T.: Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – B.232.
12. Qurbonov Sh., Seytxalilov E. Ta'lim sifati va pedagogik mahorat. – T.: Turon-Iqbol, 2006. – B.220.